

TÜRKMEN'İN ÜNLÜ ŞAİRLERİNDEN SEYDÎ'NİN ŞİİRLERİ

Poems of Seydî, One of the Famous Poets of Turkmen

Tahir AŞIROV*

ÖZET

Türkmenlerin düşünce, dil ve edebiyat tarihinde Seydî'nin şiirlerinin, Mahtumkulu'nun şiirlerinden sonra hususi bir yeri bulunmaktadır. Sovyet Türkmenistanı'nda Seydî ve şiirleri üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların içinde ilk ve belki de en önemlisi, Abdülhakim Gulmuhammedov'un 1926 yılında Aşkabat'ta "Türkmeniň Adlı Goşgıçılarında Seydinin Goşguları" [Türkmen'in Ünlü Şairlerinden Seydî'nin Şiirleri] adıyla yayımladığı eserdir. Bu çalışma, Seydî'nin "Seydî'nin Goşguları" isimli eserinin usul-ı cedit yöntemiyle basılmış olma vasfını taşıması bakımından da değerlidir. Eseri yayına hazırlayan Gulmuhammedov, esere "Söz Başı" adı altında bir giriş yazmıştır. Bu girişte ilk olarak Seydî'ye kadar gelen Türk halklarının dilleri konusu ve Seydî'nin hayatı ve şiirleri hakkında bilgi vermektedir. Bu eser bağlamında Sovyet Türkmenistanı'nda tartışmaların ortaya çıktığını da görmek mümkündür. Gulmuhammedov'un yayına hazırladığı "Türkmeniň Adlı Goşgıçılarında Seydinin Goşguları", diğer Türk halklarında olduğu gibi Türkmen dili ve düşüncesinde de ayrı bir öneme sahip olmuştur. Yazıda, Gulmuhammedov tarafından 1926 yılında Aşkabat'ta Seyitnazar Seydî'nin "Türkmeniň Adlı Goşgıçılarında Seydî'nin Goşguları" adıyla usul-i cedit alfabesiyle yayımlanan eser tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkmenistan, Seyitnazar Seydi, Gulmuhammedov, Edebiyat, Şiir.

ABSTRACT

Seydi's poems occupy a special place in the history of thought, language and literature of Turkmens after the poems of Makhtumkulu. There are also different studies about this work in the Soviet Turkmenistan. The most important one is Seyitnazar Seydi's "Turkmening Adli Goshgichilarinda Seydinin Goshgulari, which is the first edition of the work in Cedit alphabet, published by Abdulkerim Gulmuhammedov in Asghabat, 1926. The editor, A. Gulmuhammedov started the introduction part with the Prologue (also called Söz başı in Turkmen) that reveals the subjects of Turkic people's language until Seyitnaza Seydi's period. Moreover, of the in introduction part gives the information about his life and works. Gulmu-

* Dr. Öğr. Üyesi. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Zonguldak/Türkiye. E-posta: tahirashirov@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-9684-0834.

hammedov, who prepared the work for publication, wrote an entry in front of the work under the name of “Head of the Word”. In this introduction, he first gives information about the languages of Turkish peoples who came to Seydî and the life and poems of Seyd. In this context, it is possible to see that debates have occurred in Soviet Turkmenistan. *Türkmening Adlı Goshgıçılarında Seydi'nin Goshguları* edited by Gulmuhammedov has the most important place in the history of Turkmen Language. This study tries to reveal the importance of Seyitnazar Seydî's *Türkmening Adlı Goshgıçılarında Seydinin Goshguları*, which was published by Gulmuhammedov in 1926, Ashgabat in Cedit alphabet, during the history of Turkmen language and idea.

Key Words: Turkmenistan, Seyitnazar Seydi, Gulmuhammedov, Literature, Poetry.

Seydî (1926). *Türkmenin Adlı Goşgıçılarında Seydî'nin Goşguları*. (Tapıp Toplap Yazuvçı: A. Gulmuhammedov). Poltoratsk [Aşkabat]: Türkmenistan Dövlet Neşriyatı, 48 sayfa.

İstanbul Darülfünun mezunu ve Enver Paşa'nın Türkistan'ın Kerki kolbaşlarından Abdulhekim Gulmuhammedov'un (1885-1931), Türkmen dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, matbuatı üzerine yaptığı çalışmalarının Türkmen düşünce tarihinde önemli bir yeri vardır (Aşirov, 2019a: 365-370; Aşirov ve Albayrak, 2020a: 106-115; Aşirov ve Arıcan, 2020: 101-114). Gulmuhammedov, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan ünlü Türkmen şairi Seyitnazar Seydî'nin (1775-1836) şiirlerini yazmalardan derleyerek “Türkmenin Adlı Goşgıçılarında Seydî'nin Goşguları” [Türkmen'in Ünlü Şairlerinden Seydî'nin Şiirleri] adıyla 1926 yılında Aşkabat'ta yayınlamıştır.

19. yüzyılın Türkmen edebiyatının klasik şairlerinden biri olan Seydî'nin gerçek adı Seyitnazar'dır. Seydî ise onun edebî mahlasıdır (Gariyev, 1977: 79). Türkmen dilinin ihyası yönünde çalışmalar yapan Gulmuhammedov, Sovyet Türkmenistanı'nda Seydî'nin tanınmasıyla ilgili önemli çalışma yapmıştır. Nitekim Gulmuhammedov, Seydî'nin “Türkmenin Adlı Goşgıçılarında Seydî'nin Goşguları” adlı derlemesine, “Söz Başı” başlıklı bir giriş yazısını (1926: 5-10) 15 Eylül 1925 yılında Aşkabat'ta kaleme almıştır. Gulmuhammedov girişte, eserin içeriği ile birlikte Türk dilinin tarihini irdelemektedir. Türklerin devlet kurmalarına rağmen Arapça ve Farsça yazmaya devam ettiklerini belirtmektedir. Bu dillerin kullanılmasında ilk neden Türklerin İslam dinini kabul etmeleri, ikinci neden Orta Çağ'da o dillerin ilim alanında yaygın olmasıdır. Bu durum, Selçuklular devleti zamanında da Farsçanın yaygın olduğunu ifade etmektedir. Ancak Nadir Şah döneminde durumun değiştiğini belirtmektedir: “... Türkmen'in Avşar uruğundan olan ‘Nadir’ tarafından bir Türkmen hükümeti kurulduktan sonra ah-

vali tamamen farklı görüyoruz” (1926: 6). Bundan sonra Türkmen dilinin ve edebiyatının ilerlemeye başladığını belirtmektedir: “Bugünden başlayıp arı Türkmen dilinde yazılan kitaplar ve saf Türkmen dilinde şiirler yazan halk şairleri ortaya çıkmış ve kısa zamanda çokça Türkmen edebiyatı oluşturulmuştur” (1926: 6). Gulmuhammedov, 1925 yılında Aşkabat’ta yayınladığı Emir Ali Şir Nevâî’nin “Muhakemetü’l-Lugateyn” adlı eserine yazdığı girişinde de benzer düşünceleri serdetmiştir (Aşirov ve Albayrak, 2020b: 141-145). Yazar, bu dönemde klasik Türkmen şairlerinin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Gulmuhammedov, bu ortamda ortaya çıkan klasik Türkmen şairlerinin isimlerini şöyle zikretmektedir:

“[Dövletmammed] Azadî [1700-1760], Mahtumkulu [1733-1783], [Seyitnazar] Seydî [1768-1830], [Gurbandurdı] Zeliî [1800-1852], [Memmetveli] Kemine [1770-1840], [Molla] Nepes [1810-1862], Şeydayî [1730-1800], [Abdürrahim] Zinharî [1791-1880], [Mırat] Talibî [1766-1848], [Allagulu] Allahî [1790-1870] ve diğerleri gibi büyük halk şairlerini görüyoruz” (1926: 7).

Aynı şekilde Gulmuhammedov, 1917 İnkılabından sonra Türkmen klasik şairlerinin şiirlerinin tanıtılması, yayınlanması açısından şartların oluştuğunu belirtmektedir. Bu bağlamda yazar, şair Seydî’nin şiirlerini ihtiva eden eseri yayına hazırladığını şöyle açıklamaktadır: “Biz ise bu kitapçıkta yukarıda adı geçen şairimiz Seydî’nin tozlanmış ve güvelenmiş el yazma şiirlerini toplayıp yazmayı düşünüyoruz.” (1926: 7). Yazar, Seydî’nin şiirlerini ihtiva eden eserin önüne şairin biyografisini koymanın gerekli olduğunu şöyle dile getirmektedir: “Bundan dolayı şiirlerini yazmaya girişmezden önce mezkûr şairimizin tercümeihâlini, kimliğini, hayatını da kısaca yazmayı uygun gördük.” (1926: 7).

Gulmuhammedov esere yazdığı girişte şair Seydî’nin hayatıyla ilgili bilgiye şöyle başlamaktadır: “Seydî, ihtiyarların söylediklerine ve de kendinin şiirlerinden anlaşıldığına göre Türkmenistan’ın Çarcev vilayetinin Karabeğavul etrafından olup, 12. miçe hicrinin (1183 civarlarında) sonrasında doğmuştur.” (1926: 7). Gulmuhammedov girişte, 1775 yılında doğmuş, 1836 yılında da vefat etmiş olduğu kabul edilen (Garrıyev, 1977: 83) Seyitnazar Seydî’nin hayatı, şiirleri ve onun dönemi hakkında açıklayıcı bilgi vermektedir. Seydî’nin hayatının çetin geçtiğini belirtmektedir (1926: 7-10). Son olarak yazar, şairin 62 yaşında vefat ettiğinde, geride gözü yaşlı babası Habip Hoca, annesi Gövhersat, kardeşi Orazbibi, eşi Hatice ve ondan Muhammedgılıç adlı oğlu kaldığını kaydetmektedir (1926: 9-10). S. A. Garrıyev’in editörlüğünde 1977 yılında yayınlanan “Türkmen Edebiyatının

Tarihi” [Türkmen Edebiyatının Tarihi] adlı eserde (1977: 79-119), Seyitnazar Seydî'nin hayatı ve şiirleri ile ilgili önemli bilgi verilmektedir.

Seydî'nin şiirleri, eserin 11-46 sayfaları arasında yer almaktadır. 1. Harap eder (11-12), 2. Başın bir bila bolar (12-13), 3. Hoş indi (13-14), 4. Menzedi (14-15), 5. ... Nirde Zalıma (16-18), 6. Galmaz (18-19), 7. Dövrän Ganımat (19-20), 8. Hatam İçen Dört Köpeldi (21-22), 9. Munı Muna Garmak Bile (22-23), 10. Garıpların Gözleri (23-24), 11. Dogan Gardaş Yat Bolar (25-26), 12. Elin Serdi Bilmedi (26-27), 13. Tüpenin Sesi (27-29), 14. Dilene Menzär (29-30), 15. Mazanı bilir (30-31), 16. Eder (31-33), 17. Tapılmaz (33-36), 18. Hatica (36-37), 19. Názli Dilber (38-39), 20. Billerin (39-40), 21. Sazlarım Galdı (40-42), 22. Göz Bolar (42-43), 23. Kısmatım (44-46).

Gulmuhammedov eserin sonunda “Anlatma” [Açıklama] başlığı altında, Seydî'nin şiirlerinin toplanması, diğer bir ifade ile kaynakça hakkında bilgi vermektedir. Bu başlığı ikiye ayırmaktadır. İlk alt başlıkta Gulmuhammedov konuyla ilgili şöyle demektedir: “Şairimiz Seydî'nin tercümeihâlini yazdığım da faydalandığım yazıcılar ve Türkmen edebiyatının âşığı olarak öğrenen kimseler aşağıdaki gibidir” (1926: 47). İlk olarak Gulmuhammedov, “Üstadımız” dediği Hakberdi Mahdum'un eserinden faydalandığını şöyle dile getirmektedir: “... Üstadımız Hakberdi Mahdum'un çeşitli konular hakkında yazdığı ‘Beyaz’ adlı el yazma eserinden temelli olarak faydalandık” (1926: 47). İkinci olarak Molla Ali Halife'nin parça parça el yazmalarından da istifade ettiğini belirtmektedir. Üçüncü olarak Türkmenlerin Sarık uruğunu Abdul Kerim Han ve Ärdäne Bek isimlerindeki edebiyat aşığı kimselerin bilgilerinden çok faydalandığını ifade etmektedir (1926: 47).

Gulmuhammedov eserin sonuna eklediği “Anlatma” [Açıklama] başlığının ikinci kısmında ise, Seydî'nin şiirleri ile ilgili değerlendirme yapmaktadır: “Bu derleyip topladığımız şiir ve gazellerden yola çıkarak elbette Seydî gibi Türkmenler arasında çok meşhur olan büyük bir şairin şiirlerinin tamamı budur, demek mümkün değildir. Ancak bizim kısa bir zaman içinde toplayabildiğimiz bu kadardır. Durum elverdiğince yine toplayıp ikinci basımında daha kâmil bir şekilde yayınlarız diye umut ediyoruz.” (1926: 47-48). Ayrıca eserin sonunda Seydî'nin şiirlerini matbaada basıma hazırlayan 15 kişinin isimleri, “Kursın mugallımı Hüseyin Agayef” [Okulun öğretmeni Hüseyin Ağayev] imzasıyla zikredilmiştir (1926: 48).

Gulmuhammedov'un Seydî'nin şiirlerini ihtiva eden “Türkmenin Adlı Goşgıclarından Seydî'nin Goşguları” [Türkmen'in Ünlü Şairlerinden Seydî'nin Şiirleri] isimli derlemesi, Türkmen edebiyatı tarihinde önemli bir

çalışma olarak kabul edilmektedir. Nitekim Okıcı adlı bir yazar, “Seydî’ni Nâ Tüysli Düşünmeli” [Seydî’yi Nasıl Anlamalı] adıyla Gulmuhammedov’un Seydî’nin şiirlerini derleyerek yayınladığı eser bağlamında şair hakkında değerlendirme yapmaktadır. Bu makaleye Muhammet Geldiyev’in (1889-1931), “Seydi Kim-di” [Seydî Kim idi] isimli eleştirel bir yazı yazmasıyla edebî eleştiri başlamıştır. Geldiyev ile Okıcı arasında cereyan eden eleştiriler, Sovyet Türkmenistan’ında şair Seydî bağlamında ortaya çıkan ilk eleştiri olarak kabul edilebilir (Aşirov, 2019: 21-29).

Aynı şekilde Gulmuhammedov’un Seydî’nin şiirlerini ihtiva eden eseri yayınlamasıyla Türkmenistan’da Seydî’nin hayatı ve şiirleri üzerine çalışmalar başlamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Seydi (1940). *Saylanan Goşgılar*. (Haz. Ahundov Gürgenli). Aşkabat. Seydi (1942). Karpov, G. İ. (1945). “Materialı k İzüçeniye Epohi Seydi i Zelili”. *Sovet Edebiyatı*. No 3.; *Vatançı Şahir Seydi*. (Haz. Baymuhammet Garriyev). Aşkabat.; Seydi. (1948). *Saylanan Eserler*. (Haz. Baymuhammet Garriyev). Aşkabat.; Seydi. (1955). *Saylanan Eserler*. (Haz. Kayum Cumayev). Aşkabat.; Seydi. (1959). *Saylanan Eserler*. Aşkabat.; Pomma, H. (1962). *Seydi Hakında Söhbət*. Aşkabat.; Garriyev, M. (1962). *Seydi: Ömri ve Döredijiligi*. Aşkabat.; Seydi. (1976). *Saylanan Eserler*. (Haz. K. Cumayev, B. Garriyev, S. Durdiyev). Aşkabat.: *Vatançı Şahir Seydi* (makalalar yığındısı). (Haz. A. Garriyev, Ş. Gandimov, M. Çariyev). Aşkabat: İlim neşiriyatı.; Garriyev, M. (1977). *Seydi: Ömri ve Döredijiligi*. Aşkabat. İlim neşiriyatı; Seydi, S. (1991). *Goşgular*. Aşkabat: Turan neşiriyatı.

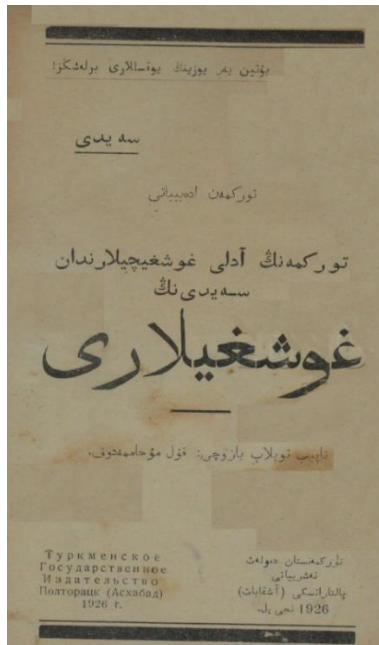
Gulmuhammedov’un Seydî’nin şiirlerinin ihtiva eden eseri, 20. yüzyılın 20-30’lu yıllarında Türkmen edebiyatını, özellikle Türkmen şairi Seyitnazar Seydî’nin hayatını ve şiirlerini içine alan önemli bir kaynaktır. Seydî’nin hayatı ve şiirleri, Türkmen edebiyatı tarihi açısından değerlidir. Ayrıca bu eserin ihtiva ettiği şiirler, sonraki yayınlara göre kendine özgü yanı bulunmaktadır. Nitekim Türkmen geleneğine bağlı kitaptaki adı geçen şiirlerin, Sovyetler Birliği’nin sonraki döneminde Türkmenistan’da yayınlanan eserlere kıyasla daha özgün olduğunu görmek mümkündür. Bu bakımdan Gulmuhammedov’un Seydî’nin şiirlerini derleyen eserinin Türk dünyası açısından değerli bir yapıt olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aşirov, Tahir (2019a). “A. Gulmuhammedov (1885-1931)’un Türk Kurultayı ve Türklük Bilimine Bakışı”. *A.Y.Ü. VIII. Uluslararası Türkoloji Kongresi*. (8-10 Ekim 2019). Türkistan/İstanbul, 365-370.

- Aşirov, Tahir (2019b). “Sovyet Dönemi Türkmenistan’ında Eleştirel Düşün-
cenin Tarihi: M. Geldiyev (1889-1931) Örneği”. *AYÜ Türkolo-
gija/Türkoloji Dergisi*. 5(97): 21-29.
- Aşirov, Tahir ve Albayrak, Çağdaş (2020a). “Sovyet Türkmenistanı’nın İlk
Yıllarında Edebî Eleştirisi – A. Gulmuhammedov ile H. Şahberdiyev Eleş-
tirileri Bağlamında-”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi Dergisi*, 3(1): 106-115.
- Aşirov, Tahir ve Albayrak, Çağdaş (2020b). “Emir Ali Şir Nevaî. (1925).
Muhakemetü’l-Lugateyn. (Haz. Abdülhakim Gulmuhammedov).
Poltoratski [Aşkabat]: Türkmenistan Devlet Neşriyatı. 90 s.”. *Ulusla-
rarası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 4(1): 141-145.
- Aşirov, Tahir ve Arıcan, Osman (2020). “A. Gulmuhammedov’a (1885-
1931) Göre Türkistan’da Milli Matbuat”. *Turkuaz Uluslararası Türk
Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1): 101-114.
- Gariyev, S. A. (ed.) (1977). *Türkmen Edebiyatının Tarihi*, III. tom. I. kitap.
Aşkabat: İlim neşriyatı.
- Seydî, (1926). *Türkmenin Adlı Goşgıçılarında Seydî’nin Goşguları*. (Tapıp
Toplap Yazuvçı. A. Gulmuhammedov). Poltoratsk [Aşkabat]: Türk-
menistan Dövlet Neşriyatı.

Ekler

Görsel 1. Kitap Kapağı (Aşirov Arşivi)